

Григорій САВЧЕНКО
Лілія ЧОРНА
Київ

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ БУДИНКУ НАРОДІВ СХОДУ В МІСТІ КИЄВІ (1920 – 1930-ті рр.)

У статті розглядаються питання культурного, освітнього життя, побуту національних меншин міста Києва. Висвітлюється діяльність у місті в 1920 – 30-х роках Будинку Народів Сходу.

Ключові слова: коренізація, національні меншини, культура, освіта, Схід, ідеологія.

Впродовж століть співіснування національних культур в українському суспільстві супроводжувалося низкою проблем, пов'язаних з культурними взаємовпливами, порозуміннями, протистояннями, відвертими великодержавними утисками та пригніченням. З утворенням СРСР декларативні заяви більшовиків про рівність націй і народностей знайшли своє продовження у партійно-державному курсі "коренізації", який був проголошений у квітні 1923 року XII з'їздом РКП(б). В українську історію він ввійшов під назвою "українізація". Політика українізації супроводжувалася, зокрема, низкою заходів, спрямованих на збереження культурної самобутності національних меншин, розвитку їх освіти і науки. Водночас було оголошено про боротьбу із різними проявами націоналізму, а ідея "дружби народів" підносилася на рівень державної політики.

Міжвоєнний Київ був багатонаціональним містом. За Всесоюзним переписом населення 1926 року тут мешкали 513637 осіб, які представляли понад 60 національностей. Найбільшу кількість киян складали українці (216528), євреї (140256), росіяни (125514) та поляки (13706). У розряді "східних" національностей найбільшим числом були представлені татари (733), асирійці/айсори (303). Перепис зафіксував також проживання в місті 73-х китайців, 51-го турка¹.

Етнічна строкатість складу населення Києва привносила колорит і розмаїття в культурно-освітнє життя міста. Водночас динаміка, інтенсивність міського соціуму спонукали до певного послаблення зв'язку представників національних меншин із своєю традиційною культурою. Для ефективної реалізації своїх політичних, громадських, освітніх, наукових, мистецьких домагань носії культури окремих етносів виходили за межі своїх національних громад та комунікували із представниками інших національностей.

Одним із проявів втілення в життя політики коренізації стали клуби національних меншин, які створювалися, зокрема, для задоволення і вирішення їх культурно-освітніх проблем. Центральним закладом культурно-освітньої роботи серед представників східних народів міста Києва у 1920 – 1930-х роках був Будинок Народів Сходу (далі – БНС). Цікаво, що Будинок охоплював діяльністю не тільки азійські народи (татар, китайців, асирійців тощо), а й малочисельних представників Європи, Кавказу (греків, угорців, болгар, грузин та вірмен)².

Життю національних меншин міста Києва у 1920 – 30-х роках присвячено значне число наукових досліджень. Проте, у них, як правило, фігурують більш чисельні національні меншини (євреї, поляки), вплив яких на громадське та культурне життя міста був досить відчутним. У розвідках про малочисельні національні меншини Києва (В.Житника³, І.Винниченка та Р.Винниченка⁴, С.Мазараті⁵) описується життя представників європейських народів, які займали незначну частку серед міського населення (чехи, німці, греки). Майже не висвітленим залишається життя національних меншин міста Києва, які були представлені вихідцями зі Сходу.

Мета нашого дослідження – висвітлити історію створення та розкрити діяльність Будинку Народів Сходу, на його прикладі показати, як реалізовувалася на практиці політика коренізації.

Східні національні меншини впродовж свого життя в Києві демонстрували схильність до самоорганізації. Вони намагалися компактно селитися, а для трудової діяльності створювати своєрідні цехи. Так, асирійці чистили взуття на вулицях⁶, вірмени випікали хліб⁷. Серед них були чоботарі та інші кваліфіковані робітники⁸. Греки, у більшості своїй, займалися шевством, пекарством та кустарним виробництвом⁹. Китайці організовували пральні¹⁰, а також працювали вантажниками¹¹, татари – перепродували старі речі¹².

Радянські органи влади Києва намагалися взяти під свій контроль уже існуючі громадські об'єднання національних меншин, зокрема, й так звані "трудові колонії". Розрізненість та розкиданість по Києву національних об'єднань не давали змоги владним структурам оперативного втручання, контролювати їх діяльність. У зв'язку з цим виникла ідея об'єднати східні народи в єдиний культурно-освітній центр.

На початку 1925 року розпочалася організація Будинку Народів Сходу. Вона набрала форсованих темпів. У березні 1925 року трудові колонії нацменшин на загальних зборах голосували за припинення своєї діяльності та "добровільне" входження до БНС¹³. Такий шлях самоліквідації з наступним включенням у Будинку Народів Сходу пройшли об'єднання вірменської, грузинської та асирійської колоній.

Київський Будинку Народів Сходу почав діяти у квітні 1925 року.¹⁴ Спочатку у його структурі було чотири секції: вірменська, грузинська, асирійська та тюрко-татарська. Через три місяці до них додалася новосформована китайська секція¹⁵. Невдовзі членами БНС стали представники інших народів, які проживали в Києві і в силу різних обставин були віднесені до категорії східних. Окрім персів і турків у Будинку Народів Сходу ввійшли вихідці із Кавказу (осетини, лезгинці, чеченці, інгуші, кабардинці, дагестанці), а також греки, болгары та угорці. Наприкінці 1925 року в БНС працювали 7 секцій, членством в яких об'єднувалися 11 національностей¹⁶. Зауважимо, що секції БНС не носили сталого характеру. Вони часто змінювалися, зазнавали переформатувань. Інколи в межах однієї секції об'єднувалися кілька етнічних груп. Зокрема, у 1931 році кількість секцій при Будинку Народів Сходу зросла до 11. Вони об'єднували людей 17 національностей (всього 2100 членів)¹⁷. Серед них були вихідці як з Азії, так і з Європи.

Отже, попри назву "Будинку Народів Сходу", БНС по суті об'єднував у єдиній організації цілу низку етнічних груп, які цивілізаційно, за ментальністю і традиційною культурою були достатньо різними. Таким чином етнічні особливості народів нехтувалися. Більше того, в процесі створення об'єднаних секцій ігнорувалися взаємовідносини між народами, які склалися історично. Показовим був випадок, коли у 1925 році корейці, перебуваючи в одній секції із китайцями, просили їх від'єднати, оскільки між їхніми народами здавна існувала неприязнь. Однак, влада не бажала іти на поступки. У задоволенні прохання корейцям було відмовлено¹⁸. У свою чергу, китайці взагалі намагалися відокремитися від Будинку Народів Сходу і створити виключно свою організаційну структуру¹⁹. Не дивно, що на засіданнях комісії Національних меншин Київського окружного виконавчого комітету констатувалося, що "в Будинку Народів Сходу присутня ворожнеча між окремими національностями"²⁰.

Організаційно Будинку Народів Сходу мав ознаки демократичного громадського об'єднання. На самому початку його існування планувалося, що роботою БНС керуватимуть загальні збори усіх членів. Проте, із зростанням числа членів на засіданні Комісії національних меншин Київського окрвиконкому, яка фактично управляла роботою Будинку, була прийнята ухвала про запровадження інституту делегатів від національностей²¹. Правління секцій БНС переобиралося щороку²². На 1927/28 роки воно складалося з 18 осіб (по 2 від кожної секції), які представляли об'єднані у БНС національності²³.

За соціальним станом основну масу членів БНС у 1928 – 29 роках складали кустарі (547 осіб). Прикметно, що число безробітних (277) переважало кількість працюючих (250). Безробітними, як правило, були емігранти, які ще не встигли чи не змогли пристосуватися до нового середовища. Зовсім мало налічувалося службовців (191) і учнів (111). Лише 266 членів БНС були членами професійних спілок. Достатньо чисельним був партійний прошарок серед членів Будинку Народів Сходу. У нього входили 47 членів та 20 кандидатів у члени ВКП(б).

Звичайно, саме вони задавали тон у роботі об'єднання, стояли на сторожі ідеологічно-політичної кон'юнктури.

Зрозуміло, що, зважаючи на звичаї східних народів, які були мусульманами, Будинок Народів Сходу відвідувало значно більше чоловіків (931 осіб), аніж жінок (169). Характерною рисою національних меншин, які сповідували мусульманство, був високий рівень неграмотності (лише 180 осіб вміли читати і писати)²⁴.

Діяльність Будинку Народів Сходу супроводжувалася низкою проблем, пов'язаних з його матеріальним забезпеченням. Так, приміщення, виділене для БНС, було замалим для організації роботи великої кількості людей. Шість прохідних кімнат могли вмістити по 20 – 30 осіб, а зал для глядачів був розрахований лише на 200 чоловік. При наявності понад 1000 членів цього було явно замало²⁵. Відсутність регулярного фінансування навіть не давала змоги провести ремонт приміщень. Їх аварійний стан призвів до того, що у 1928 році міський інженер заборонив проводити у БНС не лише масові вечори та кіносеанси, але й здійснювати ремонтні роботи²⁶. Для проведення клубних заходів доводилося орендувати приміщення районних робітничих клубів²⁷.

Наприкінці 1926 року виникла ідея децентралізувати роботу Будинку Народів Сходу. Пояснювалося це тим, що багато його членів жили далеко від центру міста і не мали змоги відвідувати заходи, що ним проводилися. За таких обставин для проведення культурно-освітньої роботи на Петрівці, Сталінці, Євбазі були створені хати-читальні²⁸.

Одним із важливих напрямів роботи Будинку Народів Сходу стало опікування безробітними. За умов катастрофічної нестачі робочих місць це було достатньо актуально. Велику кількість членів БНС складали недавні емігранти, які не знали мови, не могли знайти роботу, а нерідко ще й не встигли набути громадянства.

Разові заходи з працевлаштування, видачі карток на обід не могли зарадити справі²⁹. Безробітних чимдалі більшало. На початку 1926 року було вирішено організувати при Будинку Народів Сходу пральню та майстерню іграшок. На цю справу Комітет боротьби з безробіттям (Комборбез) асигнував необхідні кошти. Навесні 1926 року БНС організував роботу двох пекарень, сімох магазинів з продажу хліба, трьох ремісничих майстерень. Однак, незважаючи на те, що Комітет по боротьбі із безробіттям прирівнював податкові зобов'язання артільей БНС до колективів, що працювали на ліквідацію безробіття, фінвідділ вважав їх приватними й вимагав з них відповідні податкові відрахування³⁰. Наприкінці 1926 року Будинок Народів Сходу, не витримавши тиску фінансистів, змушений був передати свої підприємства під контроль і управління Комітету по боротьбі із безробіттям. Це відразу ускладнило існування БНС. Субсидій із міського бюджету явно не вистачало для забезпечення нормального функціонування установи³¹.

Будинок Народів Сходу намагався й надалі продовжувати роботу з працевлаштування своїх членів. Зокрема, у 1927 році роботу отримали 60 чоловік. Пізніше відкрилися декілька виробничих артільей хлібопекарів (із китайців та турків), які були передані у відання Союзу промислової кооперації³². У 1930 – 1931 роках запрацювала побутова артіль ассирійців. Загалом, на постійну, тимчасову та громадські роботи було влаштовано до 700 осіб, у тому числі – 130 жінок³³.

Пошук форм боротьби з безробіттям серед київських національних меншин тривав постійно. Використовувалося й так зване "переселення на землю". Передусім ці заходи держави стосувалися євреїв, Проте, в Крим та південні райони України із Києва було переселено також деяку частину ассирійців і циган, які курувалися БНС³⁴.

Перепідпорядкування підприємств серйозно зашкодило функціонуванню Будинку Народів Сходу. Організація вступила в тривалу смугу боротьби за виживання. Неодноразові клопотання про фінансування його потреб із місцевого бюджету залишалися нерозглянутими³⁵. У другій половині 1920-х років БНС продовжував функціонувати за рахунок нерегулярних субсидій³⁶.

Про незадовільне фінансування БНС повідомляла преса. Так, у 1931 році газета "Пролетарська правда" писала, що у порівнянні із Харківським Будинком Народів Сходу його Київський аналог фінансується значно гірше. У той час як Харківська міськрада асигнувала своєму БНС 40000 крб., то київська влада виділила лише 4500 крб³⁷.

Між тим, нагальних проблем, до вирішення яких намагався долучитися Будинок Народів Сходу, з часом не зменшувалося. Серед них ключове місце посідало медичне забезпечення східних нацменшин. Антисанітарні умови проживання, переважно, в сирих підвалах, спричинили до того, що, зокрема, в асирійців 60% дітей хворіли на туберкульоз, трахому та шкірні захворювання³⁸. Дитяча смертність почасти досягала 80%³⁹. З огляду на це, міськрада ухвалила спеціальну постанову про безкоштовне надання медичної допомоги членам Будинку Народів Сходу у Жовтневій лікарні, а також Клінічному Інституті.

Через незнання мови східні національні меншини зазнавали труднощів у вирішенні правових питань⁴⁰. Тому при Будинку Народів Сходу відкрили юридичний пункт, де лише у 1927 році було надано 420 юридичних консультацій. Допомога здійснювалася також при розгляді питань у судах. За рік у судових засіданнях права східних національних меншин відстоювалися більше 270 разів⁴¹.

Основні зусилля керівництво Будинку Народів Сходу спрямувало на вирішення культурно-освітніх питань. Працювали школа, лікнеп, різноманітні гуртки. Влітку 1927 року при БНС було відкрито бібліотеку. Через рік її фонди нараховували близько трьох тисяч книг.

Для подолання неписьменності серед національних меншин Сходу у 1927 року діяли асирійські, дагестанські, китайські та грецькі лікнепи⁴². У 1931 році при Будинку Народів Сходу у 8 гуртках з ліквідації неписьменності освоювали грамоту рідною мовою 181 чоловік⁴³. У секціях БНС робота проводилася мовами національних меншин. Проте, як свідчать документи "повсюдно звучала російська мова"⁴⁴.

Для дітей при Будинку Народів Сходу були організовані дитячі садочки. У 1931 р. 143 дітей відвідували 5 дитсадків (асирійський, татарський, вірменський, китайський і грецький)⁴⁵. БНС заснував також школу. У 1926 році в ній були 2 асирійські, 2 татарські, 2 вірменські, 1 грузинська та одна російськомовна групи⁴⁶. Однак, батьки, переважно, прагнули, щоб їх діти навчалися російською чи українською мовами. Тому наприкінці 1926 року довелося закрити грузинську, вірменську та татарську групи⁴⁷. У 1929 році трудова школа Будинку Народів Сходу, як і решта шкіл для східних народів Радянського Союзу, перейшла з арабської на латинську абетку⁴⁸.

Наголосимо, що коштів на школу, оскільки вона фінансувалася по статтях міського відділу народної освіти, вистачало. Щорічно на її потреби асигнувалося 12000 карбованців⁴⁹. Однак, проблемою стало укомплектування груп дітьми⁵⁰. Регулярному відвідуванню школи учнями перешкоджала віддаленість проживання більшості східних національних меншин⁵¹. Крім того, дітей з бідних сімей уже в 10 – 12 років батьки часто залучали до роботи⁵². Також не вистачало вчителів, які б володіли східними мовами⁵³.

Місцева влада намагалася забезпечити національні меншини педагогічними кадрами. Зокрема, троє вчителів школи народів Сходу проходили перепідготовку на курсах у РСФРР⁵⁴. Суттєвий недолік цієї школи полягав у тому, що діти після її закінчення не мали можливості продовжити навчання, оскільки попередню освіту отримували лише рідною мовою і не володіли російською чи українською⁵⁵. Це породжувало негативне ставлення батьків до національної школи. Вони, зважаючи на майбутнє своїх дітей, намагалися спрямувати їх в російські школи. Отже, у суспільстві були створені такі умови, що підтримка держави національних мов не отримувала підтримки серед національних меншин. Останні розуміли, що для повноцінної інтеграції у нове середовище з можливістю покращення свого соціально-економічного становища, їм необхідно опанувати мову, яку використовує більшість членів цього середовища.

Будинок Народів Сходу у повсякденні виконував значний обсяг ідеологічної роботи. З метою виховання дітей у радянському дусі при БНС у 1925 році був організований піонерський загін. У нього входили 50 дітей⁵⁶. Проте, зробити це вдалося із великими труднощами. Організації загону передувала відповідна роз'яснювальна робота серед батьків⁵⁷. На 1928 рік в загоні нараховувалося 115 дітей, більшість із яких були татарської національності⁵⁸.

Під керівництвом президії БНС молодь об'єднувалася в юнацькі секції. У 1927 – 28 роках юнсекція нараховувала біля 70 членів (асирійців – 20, вірмен – 5, татар – 15, греків – 4, грузин – 8, дагестанців – 25)⁵⁹. При юнацькій секції працював військовий куточок, випускалася стінгазета, влаштовувалися вечірки, суботники та вистави⁶⁰. Юнсекція перебувала під пильним контролем партійнорадянських органів. Так, з 1928 року її керівник систематично одержував інструкції в райкомі КП(б)У⁶¹.

При Будинку Народів Сходу з 1925 року активно діяли різноманітні гуртки – спортивний, важкої й легкої атлетики, політгурток⁶². Важливе значення влада надавала заснуванню драмгуртків, в роботі яких брали участь навіть малоосвічені люди. Гра акторів мала великий емоційний вплив як на учасників, так і на глядачів дійства. Відповідно, значна увага приділялася ідейному змісту вистав. Практично кожна секція мала свій драмгурток. Вірмени, грузини, китайці влаштовували вистави рідною мовою⁶³. У 1927 р. грецька секція поставила п'єсу грецькою мовою "Рабовласники", написану одним із членів гуртка⁶⁴. Активно працював татарський драмгурток⁶⁵.

Для виховання представників східних народів у радянському дусі функціонували гуртки політичної освіти, заняття в яких проводилися вірменською, грецькою, татарською та російською мовами⁶⁶.

У другій половині 1920-х років в Україні поширився рух робкорівців. Влада заохочувала робітників, селян дописувати до газет, повідомляти про справи "на місцях". Відповідно до вимог часу, у Будинку Народів Сходу з'явилися самоосвітній, робкорівський та стінкорівський гуртки⁶⁷. Політичне, соціально-економічне життя країни, а також діяльність БНС у 1925 році висвітлювали дві стінгазети⁶⁸.

У Будинку Народів Сходу проводилися різноманітні вечори, шахово-шашкові турніри, вистави, лекції, доповіді. Для масової літньої роботи використовували відкритий майданчик зі сценою, читальнею і спортивним обладнанням⁶⁹. Варто зауважити, що лише у січні 1929 року пройшло п'ять платних і п'ять безкоштовних вистав, п'ять антирелігійних доповідей, сім доповідей про Леніна, три лекції⁷⁰.

Національні меншини Сходу залучалися до участі у загально-радянських акціях: "тиждень оборони", Жовтневі святкування, відзначення річниць радянзації східних республік Радянського Союзу⁷¹.

Партійно-державні органи рекомендували радянським громадянам негайно реагувати на міжнародні події. Так, Будинок Народів Сходу виступив організатором мітингів на підтримку страйкарів в Греції, політичних подій у Китаї⁷². Ідеєю інтернаціоналізму були проникнуті спільні вечори, які проводилися національними меншинами⁷³. Так, за перше півріччя 1931 року під егідою БНС. пройшло 66 масових вечорів, 10 наукових лекцій, 37 доповідей, які, відвідало близько 15000 чоловік. Масового характеру набрали кампанії: посівна, антивеликодня, першотравнева, до Ленінських днів, дня Червоної Армії, Міжнародного жіночого дня, допомоги постраждалим від землетрусу у Вірменії, десятиліття радянзації Дагестану, десятиліття радянзації Грузії, одинадцятиліття радянзації Азербайжану, кампанія 3-ої позики⁷⁴.

До соціалістичного виробництва та громадської роботи намагалися залучити і жінок народів Сходу. Складність завдання полягало в тому, що це суперечило усталеним звичаям, зокрема, мусульманських народів. Незважаючи на активну агітацію, жінок у Будинку Народів Сходу було небагато. Вони об'єднувалися у жінвідділ, який і провадив культурно-просвітницьку роботу⁷⁵. Для ліквідації неписьменності серед жінок асирійок і китайок у місцях їхнього компактного проживання було організовано лікнепи⁷⁶. Для набуття жінками професій у 1925 році було засновано школу-майстерню трикотажно-панчішного ремесла, яку відвідували переважно безробітні жінки-асирійки. Згодом запрацювали два гуртки крою та шиття, розраховані на навчання 30 осіб⁷⁷.

Будинок Народів Сходу підтримував постійний зв'язок з науковцями. Окремі члени Асоціації Сходознавства при Академії Наук періодично робили доповіді на сходознавчі політичні, етнографічні та історичні теми. Під безпосереднім керівництвом БНС і в його приміщенні діяла Асоціація іноземних письменників⁷⁸.

До 1928 р. Будинком Народів Сходу керував асирієць Біт-Шумуні. Завдяки своїй активній діяльності Всесоюзна спілка Асирійців уповноважила його очолити роботу серед асирійців в Україні⁷⁹. Про перші результати роботи БНС та стан асирійців він доповів на засіданні ЦК національних меншин при ВУЦВК у Харкові восени 1926 року. Проте, згодом його зняли з посади і справу передали в ГПУ за звинуваченням у зловживанні своїм становищем (змушував жінок цілувати йому руки), розпалюванні національної ворожнечі. На місце Біт-Шумуні прийшов грузин Окроберідзе, комуніст, лікар за фахом, який користувався повагою у членів Будинку Народів Сходу⁸⁰.

Під час роботи четвертої сесії ВУЦВК (1928 р.) проходила всеукраїнська виставка досягнень національної політики в Україні. Київ представив експонати, що свідчили про побут та культуру східних національностей. Київське бюро нацменшин підготувало матеріали – виробили членів Будинку Народів Сходу⁸¹. Це були: панчохи, сплетені ассирійками, взуття, пошите у грецькій артілі та пиріг пекарів-вірменів⁸².

Багатосторонню роботу Київського Будинку Народів Сходу відзначили у 1931 році в Москві на зльоті Всесоюзного штабу огляду політроботи нацменшин. Він отримав премію за налагодження культурно-освітньої роботи серед нацменшин рідною мовою⁸³.

На початку 1930-х років діяльність Будинку Народів Сходу пішла на спад. У 1934 році, незважаючи на майже 1500 зареєстрованих членів, БНС майже не працював. Діяли всього три секції: ассирійська, китайська і татарська⁸⁴. У 1936 році, відповідно до Постанови Президії Київської міськради, Будинки Народів Сходу припинив свою роботу⁸⁵.

Діяльність Будинку Народів Сходу, незважаючи на певні труднощі та недоліки у роботі, мала позитивний характер. БНС, зокрема, доклав зусиль до покращення соціально-економічного становища, підвищення культурного та освітнього рівня представників східних національностей. Він сприяв адаптації представників національних меншин до життя в поліетнічному середовищі міста Києва.

¹ Всесоюзний перепис людності 1926 року. Том XII. Українська Соціалістична Радянська Республіка: Правобережжя. Лівобережжя. – М., 1929. – С. 27 – 28.

² За Всесоюзним переписом населення 1926 року у Києві проживали 638 вірмен, 289 греків, 230 грузин. Див.: Всесоюзний перепис людності 1926 року. Том XII. Українська Соціалістична Радянська Республіка – С. 27 – 28.

³ Житник В.К. Чехи України: "Наш Київ... – привітайте сто разів" // Відродження. – 1994. – № 10 – 11. – С. 62 – 66.

⁴ Винниченко Ігор, Винниченко Родіон. Німці на історичному ландшафті Києва // Дзеркало тижня. – 2007. – 13 – 19 жовтня.

⁵ Мазарати С. Греки Києва (история и современность) // Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького. – К., 1997. – Вип. 1.

⁶ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВО України). – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 9.

⁷ Дом народів Востока. Армянская секция // Вечерний Киев. – 1927. – 17 августа.

⁸ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 9.

⁹ Там само. – Спр. 78. – Арк. 10.

¹⁰ Державний архів Київської області (далі – ДАК). – Ф. Р.-1. – Оп.1. – Спр. 6140. – Арк. 79.

¹¹ Ємець В. Смердючий будинок // Пролетарська правда. – 1925. – 5 вересня.

¹² ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 10.

¹³ ДАКО. – Ф. Р-111. – Оп. 1. – Спр. 591. – Арк. 14.

¹⁴ Пивоварська К.Б. Вірменські колонії в Україні у 20-ті роки ХХ ст. // Історична пам'ять. – 2000. – № 1 – 2. – С. 171.

¹⁵ Бабілов Ю. Член будинку Народів Сходу про його роботу // Пролетарська правда. – 1925. – 22 липня.

¹⁶ Шапіро. Про Будинок Народів Сходу // Пролетарська правда. – 1925. – 13 жовтня; ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк.10; Организация венгерской секции при доме Народов Востока // Киевский пролетарий. – 1928. – 30 июня.

¹⁷ ЦДАВО України – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 556. – Арк. 175.

¹⁸ Там само – Спр. 60. – Арк. 33.

¹⁹ ДАКО. – Ф. Р-112. – Оп. 1. – Спр. 1160. – Арк. 175.

²⁰ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 273. – Арк. 45.

²¹ ДАКО. – Ф. Р-112. – Оп. 1. – Спр.1160. – Арк. 88.

²² Дом народів Востока // Вечерний Киев. – 1927. – 3 декабря.

²³ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр.279. – Арк.2.

- ²⁴ Там само. – Арк. 189.
- ²⁵ Шапіро. Про Будинок Народів Сходу // Пролетарська правда. – 1925. – 13 жовтня.
- ²⁶ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 11.
- ²⁷ Там само. – Арк. 13.
- ²⁸ Будинок народів Сходу // Пролетарська правда. – 1926. – 29 листопада.
- ²⁹ Бабілов Ю. Член будинку Народів Сходу про його роботу // Пролетарська правда. – 1925. – 22 липня.
- ³⁰ Помощь безработным дома Народов Востока // Киевский пролетарий. – 1926. – 19 февраля; ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 183. – Арк. 44.
- ³¹ ДАКО. – Ф. Р-112. – Оп. 1. – Спр. 1160. – Арк. 175.
- ³² ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 279. – Арк. 23в.
- ³³ Там само. – Спр. 556. – Арк. 145.
- ³⁴ Тяга к земледелию. // Вечерний Киев. – 1927. – № 124, 21 июля. – С. 3, Дом народов Востока // Вечерний Киев. – 1927. – 3 декабря.
- ³⁵ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 78. – Арк. 37.
- ³⁶ Допомога Будинкові Народів Сходу // Пролетарська правда. – 1926. – 28 жовтня.
- ³⁷ Данилов М. Дати нове приміщення для Дому Народів Сходу // Пролетарська правда. – 1931. – 16 квітня.
- ³⁸ Ишин. Пэтлаха Лахмэ. (На собрании ассирийцев) // Пролетарская правда. – 1924. – 21 ноября.
- ³⁹ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 286.
- ⁴⁰ Там само. – Арк. 291.
- ⁴¹ Там само. – Спр. 279. – Арк. 2 зв.
- ⁴² ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 279. – Арк. 2.
- ⁴³ Там само. – Спр. 556. – Арк. 175.
- ⁴⁴ Там само. – Спр. 279. – Арк. 2.
- ⁴⁵ Там само. – Спр. 556. – Арк. 145.
- ⁴⁶ Школа народів Сходу // Пролетарська правда. – 1926. – 5 серпня.
- ⁴⁷ ДАКО. – Ф. Р-112. – Оп. 1. – Спр. 1160. – Арк. 185.
- ⁴⁸ Замість арабської, латинська абетка // Пролетарська правда. – 1929. – 11 січня.
- ⁴⁹ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 279. – Арк. 3.
- ⁵⁰ Школи нацменшостей // Пролетарська правда. – 1928. – 30 грудня.
- ⁵¹ Школа народів Сходу // Пролетарська правда. – 1926. – 5 серпня.
- ⁵² ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 273. – Арк. 100.
- ⁵³ Школи нацменшостей // Пролетарська правда. – 1928. – 30 грудня.
- ⁵⁴ Державний архів Києва (далі ДАК). – Ф. Р.-1. – Оп. 1. – Спр. 1533. – Арк. 4 зв.
- ⁵⁵ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 464. – Арк. 45.
- ⁵⁶ Бабілов Ю. Член будинку Народів Сходу про його роботу // Пролетарська правда. – 1925. – 22 липня.
- ⁵⁷ Шапіро. Про Будинок Народів Сходу // Пролетарська правда. – 1925. – 13 жовтня.
- ⁵⁸ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 12.
- ⁵⁹ Там само. – Арк. 12, 100.
- ⁶⁰ Интернациональная Юнсекция // Вечерний Киев. – 1927. – 29 июля; Спектакль Юнсекции // Вечерний Киев. – 1927. – 29 июля.
- ⁶¹ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 12.
- ⁶² Бабілов Ю. Член будинку Народів Сходу про його роботу // Пролетарська правда. – 1925. – 22 липня.
- ⁶³ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 279. – Арк. 2.
- ⁶⁴ В доме Народов Востока // Вечерний Киев. – 1927. – 12 августа.
- ⁶⁵ В доме народов Востока. // Вечерний Киев. – 1927. – 28 сентября.
- ⁶⁶ ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 279. – Арк. 2.
- ⁶⁷ Там само. – Спр. 374. – Арк. 189.
- ⁶⁸ Шапіро. Про Будинок Народів Сходу // Пролетарська правда. – 1925. – 13 жовтня.
- ⁶⁹ В доме народов Востока // Вечерний Киев. – 1927. – 1 октября; ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп. 1. –

Спр. 556. – Арк. 145.

⁷⁰ ЦДАВО. – Ф. 413. – Оп. 1 – Спр. 374. – Арк. 189.

⁷¹ Отклики на "Неделю обороны // Вечерний Киев. – 1927. – 21 июля.; Дом народов Востока // Вечерний Киев. – 1927. – 20 октября; Дом народов Востока // Вечерний Киев. – 1927. – 3 декабря.

⁷² ЦДАВО. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 279. – Арк. 2 зв.

⁷³ У Народів Сходу // Пролетарська правда. – 1928. – 7 листопада.

⁷⁴ ЦДАВО. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 556. – Арк. 145.

⁷⁵ Там само – Спр. 279. – Арк. 3.

⁷⁶ Там само. – Арк. 2 зв.

⁷⁷ Там само. – Спр. 17. – Арк. 297; – Спр. 279. – Арк. 20.

⁷⁸ Там само. – Оп. 1. – Спр. 279. – Арк. 3.

⁷⁹ Серед ассирійців // Пролетарська правда. – 1926. – 14 серпня.

⁸⁰ ЦДАВО. – Ф. 413. – Оп. 1. – Спр. 372. – Арк. 13.

⁸¹ Всеукраїнська виставка досягнень нацмен // Пролетарська правда. – 1928. – 14 листопада.

⁸² БНС на Всеукраїнській нацмен виставці // Пролетарська правда. – 1928. – 22 листопада.

⁸³ ДАК. – Ф. Р.-1. – Оп. 1. – Спр. 3824. – Арк. 19.

⁸⁴ Там само. – Спр. 6140. – Арк. 72.

⁸⁵ ДАК. – Ф.Р.-1. – Спр. 9637. – Арк. 102.

В статье рассматриваются вопросы культурной, образовательной жизни, быта национальных меньшинств города Киева. Освещается деятельность в городе в 1920 – 30-х годах Дома Народов Востока.

Ключевые слова: коренизация, национальные меньшинства, культура, образование, Восток, идеология.

The questions of cultural, educational and everyday life of national minorities in Kyiv are examined in the article. The activity of House of People of the East in the city in 1920 – 30ies is examined.

Key words: policy of "korenization", national minorities, culture. education, the East, ideology.